

Biografistyka Pedagogiczna
Rok 6 (2021) nr 2
ISSN 2543-6112; e-ISSN 2543-7399
DOI:10.36578/BP.2021.06.53

Sylwia Jaskulska*

Rola patrona w życiu szkoły

**Na przykładzie patronatu doktor Wandy Błęńskiej nad Piątkowską
Szkołą Społeczną w Poznaniu**

The Role of a Patron in School Life

**The Case Study of Piątkowska Szkoła Społeczna in Poznań Named after
Doctor Wanda Błęńska**

Abstract: The aim of the present text is to discuss the significance of a patron on the example of the patronage of Wanda Błęńska over a primary school in Poznań. She was a Polish doctor who worked for many years in Uganda with people suffering from leprosy and now serves as an example of how devotion to an idea and passion for making dreams come true can facilitate self-development and affect others who come your way. Wanda Błęńska School in Poznań draws on the values represented by this great role model to shape its educational program and to imbue everyday school life with them.

Key words: patronage, school patron, values in educational program, Wanda Błęńska.

* Sylwia Jaskulska (ORCID: 0000-0002-3454-7894) – dr hab. profesor na Wydziale Studiów Edukacyjnych (Pracownia Pedagogiki Szkolnej) Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, kontakt:

Wprowadzenie

Celem tekstu jest omówienie roli patrona w życiu szkoły w kontekście stanowienia przez niego swoistego wzoru osobowego. Patronat, żeby przekładał się rzeczywiście na rozwój szkolnej społeczności i poszczególnych uczniów i uczennic, powinien spełniać pewne warunki, które dotyczą zarówno procesu nadawania szkole imienia, jak i codziennej pracy z postacią patrona. Jako przykład w tekście omówiony jest patronat Służebnicy Bożej, doktor Wandy Błęńskiej nad Piątkowską Szkołą Społeczną w Poznaniu.

Patron szkoły

„Patronat” to określenie pochodzące z języka łacińskiego oznaczające początkowo opiekę roztaczaną nad wyzwolonym niewolnikiem. Patron jest zatem, w pierwszym znaczeniu, opiekunem, któremu powierza się czyjeś życie i dobro¹. Już w średniowieczu, nadając komuś lub czemuś imię patrona (akt dedykacji), symbolicznie powierzano przedmiot patronatu pod opiekę, ale też przywoływano go jako wzór postępowania². Tym samym patronat dotyka nie tylko opieki rozumianej jako zabezpieczanie warunków bytu, ale też sfery wartości. Alojzy Drożdż wymienia kilka funkcji patrona. Jest on znakiem: wskazującym wartości (*signum manifestativum*), przypominającym (*signum commemorativum*), uobecniającym (*signum representativum*), i znakiem zapowiadającym (*signum prognosticum*). Wartości, o których mowa, patron uosabia w wielu wymiarach, na przykład intelektualnym, duchowym, moralnym, estetycznym, ekonomicznym, ogólnoludzkim³. Wzór patrona wskazuje na wartości, przypomina je w trudnych momentach, daje przykład, jak realizacja tych wartości może wpływać na przyszłe życie powierzonych mu ludzi.

- 1 A. Borowski, *O patronie, patronach i o patronacie*, w: *Patron szkoły – promieniowanie wartości*, Kraków 2009, s. 21–26. – komentarz w bibliografii
- 2 J. R. Maj, *Twórczy wymiar patronatu szkolnego*, w: *Patron szkoły – promieniowanie wartości*, s. 53–58.
- 3 A. Drożdż, *Wychowanie patriotyczne przez postaci patronów szkół*, w: *Patron szkoły – promieniowanie wartości*, s. 27–42.

Zwyczaj nadawania szkołom imion wiązano od początku istnienia tej idei z wychowaniem młodzieży⁴. Osoba patrona stawiana była jako wzór osobowy. W okólniku z 1920 r. w sprawie nadawania nazw szkołom powszechnym minister Tadeusz Łopuszański pisał:

nazwa szkoły nie powinna być tylko tytułem odróżniającym ją od szeregu innych szkół, lecz hasłem, pod którym kształtuje się duch i urabia charakter wychowanków. Wizerunek wybranego męża powinien ozdabiać gmach szkolnym, żywot jego i czyny winne być uczniom znane i zaznaczane tak na dorocznych uroczystościach, jak i omawiane przy każdej nadarzającej się okoliczności na lekcjach szkolnych⁵.

W swojej definicji „patronatu” Andrzej Borowski podkreśla, że jest on związkiem między postacią patrona a ludźmi tworzącymi instytucję, której nadano imię owej postaci⁶. Związek ten może się różnie wyrażać: od zawierzenia opiece (w przypadku osób nieżyjących i uznanych za święte), poprzez naśladowanie życia i wprowadzanie do instytucji wartości, które patron reprezentuje, aż do „namysłu nad złożonością ludzkiej natury, w której wymieszanie dobra i zła wcale nie przeszkadza w szacunku dla tego, co w niej szlachetne i skutecznym odrzuceniu tego, co człowieczeństwo danej postaci historycznej deformowało”⁷. Szczególnie ciekawe i nieoczywiste jest ostatnie ujęcie. Otóż patronami i patronkami szkół w naszym kraju już na początku XX wieku zostawały osoby, których twórczość lub zasługi stawiają w gronie osób wybitnych (władcy historyczni, ludzie kultury), święci, dobroczyńcy szkół, rody arystokratyczne (patronat zbiorowy). Przestrzegano zasady, aby patron był, jeśli tylko to możliwe, związany historycznie ze środowiskiem lokalnym. Nowym typem patrona, począwszy od lat trzydziestych XX wieku, był przywódca współczesny

4 M. Stinia, *Patroni szkół – ciągłość i zmiana (w polskich szkołach autonomicznej Galicji i niepodległej Rzeczypospolitej)*, w: *Aksjologiczny wymiar pracy szkoły i nauczyciela. Różne podejścia i perspektywy poznawcze*, red. M. Jaśko, Tarnów 2018, s. 51.

5 Cyt. za: tamże, s. 52.

6 A. Borowski, *O patronie, patronach i o patronacie*, w: *Patron szkoły – promieniowanie wartości*, s. 22.

7 Tamże, s. 23.

i bohaterowie bieżących wydarzeń⁸. Zdarzały się przypadki traktowania postaci patronów jako elementu polityki oświatowej. Po czasie pojawiały się wątpliwości: nie zawsze życiorysy patronów są wolne do kontrowersji. Na przestrzeni lat podejmowano w związku z tym różne decyzje: jeśli uznawano patrona za postać skomplikowaną, ale godną pełnienia tej funkcji, nie przekreślano patronatu, lecz traktowano go jako zadanie do pracy z nim także w tych trudniejszych obszarach, o czym pisał Borowski. Są jednak takie postaci, których jednoznacznie negatywna ocena nie budzi wątpliwości i nie są one brane pod uwagę jako potencjalni patroni szkół, a jeśli w którymś momencie te patronaty im przyznawano, są one zmieniane.

Wybór patrona jest zatem odpowiedzialną decyzją i wymaga od szkolnej społeczności właściwego namysłu. W prawie oświatowym odnajdujemy wskazania co do procedury wyboru patrona: kto i w jakich okolicznościach może to robić? Jak czytamy w *Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 marca 2017 r. w sprawie szczegółowej organizacji publicznych szkół i publicznych przedszkoli*,

Szkole nadaje imię organ prowadzący szkołę na wniosek rady szkoły, a w przypadku braku rady szkoły – na wspólny wniosek rady pedagogicznej, rady rodziców i samorządu uczniowskiego [...]. Wniosek, o którym mowa zawiera uzasadnienie wyboru imienia, w tym kandydata na patrona szkoły, oraz określa plan działań szkoły związanych z nadaniem imienia szkole i przewidywany termin uroczystości⁹.

W zapisach rozporządzenia dużą wagę przyłożono do uroczystości nadania imienia. Jest to jedno z bardziej doniosłych świąt w historii szkoły i zwykle przebiega zgodnie ze szkolnym ceremoniałem. „Ceremoniał szkolny to procedury, zachowania i zwyczaje przyjęte w danej szkole, niezbędne do uroczystego obchodzenia świąt państwowych, narodowych, religijnych, ważnych rocznic i innych

8 M. Stinia, *Patroni szkół*, s. 51.

9 *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 marca 2017 r. w sprawie szczegółowej organizacji publicznych szkół i publicznych przedszkoli*, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000649/O/D20170649.pdf>, dostęp: 28.04.2021.

istotnych w życiu szkoły wydarzeń”¹⁰. Ceremoniał opisuje przebieg najważniejszych świąt szkolnych, podczas których obecne są symbole szkolne i państwowe.

Dedykowanie szkoły patronowi to nie tylko święto doniosłe, ale też mające ogromne znaczenie dla budowania szkolnej wspólnoty w wymiarze społecznym. Obrzędy i święta w każdej społeczności pełnią rozmaite funkcje, na przykład: uczestniczą w kształtowaniu i utrwalaniu panujących stosunków społecznych, służą integrowaniu grup społecznych, podkreślają ważne momenty w życiu społeczności, wskazują społecznie akceptowane sposoby spędzania wolnego czasu, dają człowiekowi poczucie stabilizacji, służą afirmacji życia, są jedną z form edukacji młodych ludzi, wyrażają symbolicznie poczucie wspólnoty, są łącznikami między tradycją a nowoczesnością, dostarczają wzruszeń, utrwalają wspomnienia¹¹. W typologii obrzędów i świąt odnajdujemy: obrzędy inicjacyjne (np. pasowanie na ucznia, chrzest), obrzędy współżycia (np. święta i rocznice rodzinne), obrzędy izolacyjne (np. przejścia na emeryturę, uroczystości pogrzebowe) oraz obrzędy afirmacyjne (np. jubileusze)¹². Dzień nadania imienia lub inne święta związane z patronem, na stałe wpisane w kalendarium wydarzeń szkolnych, pełnią funkcję obrzędów afirmacyjnych, szczególnie ważnych dla budowania więzi w szkole.

Praca z patronem nie kończy się oczywiście w momencie nadania szkole jego imienia. We wprowadzeniu do książki zatytułowanej *Wzory i wzorce osobowe w biografistyce pedagogicznej* jej redaktorzy określają zadanie pedagogów, w tym nauczycieli, jako towarzyszenie człowiekowi znajdującemu się w trakcie formacji i stawiają pytanie: „Czy może on podołać zadaniu skutecznego wspierania wychowania i edukacji człowieka bez szukania wzorów i wzorców? A te są przeważnie zakodowane w historii, która nie jest tylko opisem martwego świata, lecz poznawaniem losów tych, którzy żyli przed nami”¹³. Patron szkoły jest kluczem do odkodowywania wartości, ma być wzorem osobowym dla uczniów, nauczycieli i wszystkich innych członków szkolnej społeczności.

10 R. Cammarano, S. Tomaszewicz, *Symbolle narodowe, symbole szkolne, ceremoniał szkolny*, Poznań 2013, s. 27.

11 L. Pełka, *Rytuały, obrzędy, święta*, Warszawa 1989, s. 53.

12 Tamże, s. 33.

13 R. Skrzyniarz, M. Gajderowicz, T. Wach, *Wstęp*, w: *Wzory i wzorce osobowe w biografistyce pedagogicznej*, red. R. Skrzyniarz, M. Gajderowicz, T. Wach, Lublin 2013, s. 10.

Warto w tym miejscu przywołać definicję pojęcia wzór osobowy. Ze względu na cele tego tekstu definicja zostanie zestawiona z pojęciem wzorca osobowego. „Wzorzec osobowy stanowi bezimienny zespół cech osobowych. Jest kategorią teoretyczną, utworzoną z cech pożądanых [...]. Najczęściej wzorzec jest ideałem osobowości przyjętym przez grupę społeczną w danym okresie historycznym (np. wzorzec rycerskości). Ma charakter normatywny, jest nośnikiem cech idealnych”¹⁴. Wzór osobowy natomiast ma bezpośrednie odniesienie do rzeczywistości, często znajduje ucieleśnienie w konkretnej osobie¹⁵. Wzorzec jest konstrukcją myślową, może składać się z samych cech idealnych. Wzór, to niejednokrotnie żyjąca osoba, z całym jej życiorysem i skomplikowaniem. Wracając do myśli Borowskiego, patron szkoły, jako wzór osobowy, zwraca szkolną społeczność w stronę tego, co szlachetne, nawet jeśli w jego charakterystyce obecne są niedoskonałości.

W psychologicznej pracy poświęconej roli wzorów osobowych w rozwoju człowieka Lucyna Bakiera i Barbara Harwas-Napierała wskazują w analizie fenomenu wzoru osobowego na mechanizm wpływu społecznego, rozumianego jako możliwość zmiany zachowania jednej osoby na skutek zachowania innej. „Wzorowanie oznacza, że czynność lub wytwór działań jednostki spostrzegane są jako coś wartościowego, co uruchamia dążenia do powielenia ich w repertuarze własnych zachowań lub imitowania ich efektów”¹⁶. Katarzyna Olbrycht, opisując rolę przykładu, autorytetu, mistrza w wychowaniu, wymienia następujące funkcje osób stanowiących dla innych przykład: obrazowanie wartości, wskazywanie, że wartości te mogą być realizowane w codziennym życiu, wzbudzanie refleksji nad własnym życiem, zachęcanie do podejmowania określonych zachowań, uwiarygodnianie deklarowanych wyborów aksjologicznych¹⁷. Wartości przenikają poprzez przykład do sfery najbliższej wychowankowi, przybierają konkretny kształt możliwy od odwzorowania. Wzory osobowe są ważne szczególnie w okresie dorastania, kiedy zachodzą intensywne procesy

14 L. Bakiera, B. Harwas-Napierała, *Wzory osobowe w rozwoju człowieka*, Poznań 2016, s. 22–23.

15 R. Skrzyaniarz, M. Gajderowicz, T. Wach, *Wstęp*, s. 10.

16 L. Bakiera, B. Harwas-Napierała, *Wzory osobowe w rozwoju człowieka*, s. 26.

17 K. Olbrycht, *O roli przykładu, wzoru, autorytetu i mistrza w wychowaniu osobowym*, Toruń 2014, s. 172.

tożsamościowe. Patronka czy patron, z którym identyfikuje się dorastająca młodzież, może mieć niemałe znaczenie w tym procesie.

Ważny w mechanizmie działania wzoru osobowego jest przeżycie emocjonalne. Dobrze, jeśli patron jest bliski doświadczeniu uczniów, na przykład pochodzi z tego samego regionu, co oni. „Wprowadzenie uczniów w świat wartości najbliższego środowiska, zainteresowanie ich problematyką lokalną i globalną na tle kraju i Europy, winno odbywać się drogą odkryć, twórczych działań i doświadczeń”¹⁸. Służą temu aktywizujące metody pracy, takie jak metoda projektów, drama, debata, gra miejska, wycieczka¹⁹. Dają one możliwość emocjonalnego zaangażowania się uczniów w odkrywanie wiedzy o patronie (i o regionie) i tworzenie z nim więzi. W wielu szkołach praca z patronem przybiera więc formę daleko wykraczającą poza organizowanie jedynie doniosłych uroczystości czy uczenia się na pamięć życiorysu patrona. Życiorys ten jest wpisany w szkolną codzienność, w jej uczniowskie przeżywanie. Praca z patronem to na przykład: uwzględnianie tematów odnoszących się do niego w programach szkolnych, konkursy związane z życiem i twórczością patrona, stałe lub okazjonalne wystawy, dział w gazetce szkolnej, na stronie internetowej szkoły, urządzenia kącika patrona, współpraca z członkami rodziny patrona, z instytucjami z nim związanymi, organizowanie Dnia Patrona, wycieczek, rajdów tematycznych związanych z patronem, współpraca szkół tego samego imienia, organizowanie debat, konferencji, happeningów angażujących lokalną społeczność, wydawanie albumów, monografii poświęconych patronowi szkoły, organizowanie i udział w akcjach charytatywnych związanych z patronem²⁰.

W literaturze pedagogicznej odnajdujemy opisy takiego nowoczesnego podejścia w pracy z wartościami przekazywanymi przez patrona szkoły.

18 G. Odoj, *Edukacja regionalna w perspektywie antropologii kulturowej*, w: *Pedagogika a etnologia i antropologia kulturowa. Wspólne obszary badań*, red. Z. Kłodnicki, A. Murzyn, A. Drożdż, G. Błahut, Cieszyn-Katowice 2011, s. 138.

19 S. Jaskulska, *Spotkanie dramowe zamiast szkolnej akademii. Nowe wymiary kreowania doświadczeń rytualnych w szkole a wspieranie rozwoju adolescentów*, w: *Młodzież między ochroną a ryzykiem. Wspieranie oraz pomoc psychologiczno-pedagogiczna dla adolescentów i adolescentek*, red. B. Jankowiak, A. Matysiak-Błaszczyk, Poznań 2017, s. 223–234.

20 Więcej przykładów w: D. Ciszek, *Nowe spojrzenie na patrona szkoły*, w: *Patron szkoły – promieniowanie wartości*, s. 78–79.

Przykładem niech będzie projekt edukacyjny realizowany w roku szkolnym 2014/2015 w podwrocławskim Pęgowie. Przy wsparciu naukowców z Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego uczniowie ówczesnego gimnazjum byli długofalowo przygotowywani do przyjęcia przez ich szkołę imienia Polskich Profesorów Lwowskich. Zorganizowano wiele warsztatów i wycieczek, które doprowadziły do prezentacji przygotowanych przez uczniów dla pracowników uniwersytetu²¹. Tematyka dotyczyła nie tylko samych patronów, ale też roli autorytetów w życiu młodych ludzi, wartość badań naukowych, umiejętności autoprezentacji. Uczniowie zostali w ten nietypowy sposób rzetelnie przygotowani do przyjęcia przez szkołę imienia, a poprzez atrakcyjną formę projektu także związani emocjonalnie z rozpoczynającym się patronatem.

Innym interesującym przykładem jest tydzień patronki w Szkole Podstawowej nr 7 im. Heleny Raszki w Szczecinie. To coroczne wydarzenie obfituje w spotkania i inspiracje. W opisywanym przez autorkę tekstu o wymownym tytule *Patronat szkoły 2.0* tygodniu zorganizowano na przykład wieczór poezji czy szkolny *escape room*, związany z osobą patronki. Autorka apeluje do czytelników, z którymi dzieli się pomysłami z własnej szkoły: „Planując obchody święta patrona, sięgajmy po atrakcyjne dla dzieci formy grywalizacyjne, włączajmy nowoczesne technologie. Porzućmy nudne akademie, tradycyjne konkursy wiedzy. Sprawmy, by patron czy patronka łączyli społeczność szkolną”²².

Patron szkoły może być postacią zasłużoną i wybitną, ale praca z jego życiorysem i twórczością nie musi ograniczać się do patetycznych szkolnych akademii. Może przybierać formę 2.0 – nowoczesną, bliską potrzebom i doświadczeniom uczniów i uczennic, angażującą ich emocjonalnie.

Do analizy w tym tekście wybrałam patronat doktor Wandy Błęńskiej nad jedną z poznańskich szkół, ponieważ zarówno postać patronki, jak i sposób realizacji patronatu wpisują się w opisane wyżej zasady pracy z patronem

21 P. Jaremczak, K. Wełna, *Projekt edukacyjny jako efektywna metoda aktywizacji młodzieży. Przygotowanie uczniów gimnazjum w Pęgowie k. Wrocławia do nadania szkole imienia Polskich Profesorów Lwowskich*, w: *Młodzież w perspektywie edukacyjnej, społecznej, kulturowej*, red. G. Pańko, M. Skotnicka-Palka, B. Tchmańska, Kraków 2017, s. 137–145.

22 M. Krupińska, *Patronat szkoły 2.0*, „Refleksje. Zachodniopomorski Dwumiesięcznik Oświatowy”, 4 (2017) s. 39–42.

i mogą być, w mojej ocenie, wzorem nadawania nowego życia biografii osoby patrona poprzez wykorzystanie wskazywanych przez nią wartości w pracy wychowawczej z dziećmi i młodzieżą.

Życie Wandy Błęńskiej

Wanda Błęńska urodziła się w 1911 r. w Poznaniu. Dzieciństwo spędziła w Toruniu, ale na studia wróciła do miasta narodzin. Ukończyła studia na Wydziale Medycznym Uniwersytetu Poznańskiego²³. Jej marzeniem, już od lat szkolnych, stała się misja świecka w Afryce. Niestety, droga do marzeń była przed młodą lekarką długo zamknięta. Wyjazd niezamężnej kobiety na misję świecką był właściwie niemożliwy. Drogą było wstąpienie do zakonu, ale jak wspomina sama Wanda Błęńska, tego powołania nie czuła²⁴.

W czasie wojny doktor Błęńska pracowała w Państwowym Zakładzie Higieny w Toruniu, a w 1942 r. wstąpiła do Armii Krajowej. W czerwcu 1944 r. została aresztowana przez gestapo i uwięziona. Po wojnie okoliczności życiowe zmusiły ją przeprowadzki do Gdańska, gdzie pracowała w Państwowym Zakładzie Higieny. Została kierowniczką Oddziału Bakteriologii i Serologii oraz prowadziła wykłady w Szkole Pielęgniarstwa Akademii Medycznej²⁵. Gdy ciężko zachorował jej brat mieszkający w Niemczech, nielegalnie (bez paszportu) wyjechała do niego, a potem do Anglii, bo powrót do Polski okazał się niemożliwy. Ukończyła kurs medycyny tropikalnej w Liverpoolu. W 1948 r. została wybrana na członkinię Royal Society of Tropical Medicine and Hygiene. W latach 1949–1950 doktor Błęńska pracowała w Billericay Community Hospital niedaleko Londynu²⁶. Wtedy właśnie otrzymała propozycję wyjazdu do Afryki w celu współtworzenia szpitala dla osób chorych na trąd²⁷.

23 N. Rehlis, *Praca lekarska dr Wandy Błęńskiej jako przykład holistycznego podejścia do pacjenta*, „Annales Missiologici Posnanienses”, 20 (2015) s. 45–52.

24 A. Andrzejak, J. Różański, *Medycyna i Ewangelizacja. Rozmowy z Wandą Błęską*, Poznań 1996.

25 E. Chomentowska, A. Polak, *Wanda Błęńska i jej wkład w walkę z trądem jako chorobą stygmatyzującą*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny”, 82 (2019) s. 72–80.

26 Tamże.

27 N. Rehlis, *Praca lekarska dr Wandy Błęńskiej*, s. 45–52. Inne nazwy choroby: lepra, choroba Hansena.

W 1951 r. rozpoczęła pracę w Ugandzie, gdzie Matka Mary Kevin Kearney (1875–1957), irlandzka franciszkanka, założyła i prowadziła placówki leczenia tej choroby²⁸. Błęńska początkowo była jedynym, a później głównym lekarzem w szpitalu w Bulubie i Nyendze. Pracowała też jako doradczyni medyczna ds. trądu w okręgu Busoga i Buganda²⁹.

W 1956 r. otwarto w Bulubie jedną z dwóch ugandyjskich szkół kształcących pomocniczy personel medyczny w zakresie diagnozowania i leczenia trądu. Błęńska prowadziła w niej wykłady. Studentki i studenci odbywali też praktyki w leprozorium, w którym pracowała Błęńska³⁰. Podczas pobytu w Afryce polska lekarka wykładała też na Uniwersytecie Makarere w Kampali³¹.

Błęńska dużo podróżowała, zdobywając wiedzę o różnych sposobach leczenia choroby Hansena. W latach 1986–1987 przebywała w ośrodku leczenia trądu w Puri (Indie), założonym przez werbistę, Mariana Żelazka³². Wróciła na stałe do Polski i rodzinnego Poznania w 1993 r. Ostatni raz odwiedziła Ugandę w 2006 r., w wieku 95 lat.

Doktor Błęńska cechowała się profesjonalizmem zawodowym, ale też bardzo ludzkim podejściem do pacjentów, co stało się znakiem szczególnym jej medycznej posługi. Problemem osób chorujących na trąd jest nie tylko ból fizyczny. Ze względu na występujące deformacje ciała (niegojące się rany, zmiany skórne, zanik tkanek) i fakt, że niektóre odmiany tej choroby są zaraźliwe, chorzy od zawsze byli odrzucani przez swoje społeczności. Wierzono też, że ta ciężka choroba jest karą za grzechy lub wynikiem klątwy, co jeszcze bardziej przyczyniało się do jej bardzo negatywnego społecznego odbioru. Chorzy tracili rodziny, byli samotni i piętnowani. Jak pisze Norbert Rehlis:

Chociaż trąd nie atakuje ośrodkowego układu nerwowego, z powodu lęku przed utratą pracy, odrzuceniem przez rodzinę, przyjaciół i środowisko u chorych na trąd obserwuje się bardzo często zaburzenia psychiczne: depresje i stany lękowe, a nawet próby samobójcze. Chorzy na trąd są nara-

28 A. Magowska, *O opiece zdrowotnej w Ugandzie, drugiej Ojczyźnie dr Wandy Błęńskiej*, „Annales Missiologici Posnanienses”, 20 (2015) s. 33–42.

29 E. Chomentowska, A. Polak, *Wanda Błęńska i jej wkład w walkę z trądem*, s. 72–80.

30 A. Magowska, *O opiece zdrowotnej w Ugandzie*, s. 33–42.

31 Tamże.

32 E. Chomentowska, A. Polak, *Wanda Błęńska i jej wkład w walkę z trądem*, s. 72–80.

zeni na różne akty dyskryminacji, przemocy fizycznej czy odmowę korzystania z powszechnie dostępnych dla ogółu społeczeństwa usług³³.

W swojej pracy doktor Błęńska skupiała się na zdejmowaniu z chorych tego społecznego odium. Promowała rzetelną wiedzę na temat trądu, jego odmian, sposobów zabezpieczania się przed zakażeniem. Sama też swoją postawą pokazywała, że nie boi się chorych i jest blisko nich. W wielu opracowaniach biograficznych podkreśla się, że pracowała bez rękawiczek, jedynie często myjąc ręce. Jak sama mówiła: „Chory nie może czuć, że się go boję, lub że się go brzydzę”³⁴. Pacjentów traktowała holistycznie – zarówno jako ciało, które choruje, jak i jako osobę, która przeżywa w związku z tym osobistą tragedię. Zajmowała się także otoczeniem chorego, postrzegała je także jako element obejmowany opieką medyczną³⁵. Doktor Błęńska mawiała:

Trędowatych trzeba było nie tylko uleczyć, ale zrehabilitować ich i ich otoczenie do wspólnego życia, zaakceptowania życia we wspólnocie rodzinnej czy społecznej³⁶.

Kiedy okazało się, że w założonej przez Błęńską „szkole dla trędowatych” jest bardzo wysoki poziom nauczania i troski o ucznia, okoliczni mieszkańcy zaczęli starać się o zapisanie do niej swoich zdrowych dzieci. Tym samym zachodziła integracja niewymuszona, jakby przypadkiem, a jednak bardzo skuteczna³⁷. Praca Błęńskiej miała więc głęboki edukacyjny rys i to w wielu wymiarach. Dokta wychowywała przyszłe pokolenia medyków pracujących z chorymi na trąd, dbała o edukację swoich pacjentów, ale też o dostarczanie społeczności lokalnej wiedzy o chorobie.

33 N. Rehlis, *Praca lekarska dr Wandy Błęńskiej*, s. 45–52.

34 Z. Florczak, *Dokta. Opowieść o Wandzie Błęńskiej, lekarzu trędowatych w Ugandzie*, Oborniki Wielkopolskie 1993, s. 55.

35 N. Rehlis, *Praca lekarska dr Wandy Błęńskiej*, s. 45–52.

36 *Zapiski z notatnika Wandy Błęńskiej (1911–2004)*, „Acta Medicorum Polonorum”, 10 (2020) s. 135–137.

37 M. Heigelmann, *Praca środkiem do ograniczenia wykluczenia społecznego, marginalizacji i ubóstwa*, „Teologia i Moralność”, 11 (2016) nr 1(19), s. 169–177.

Doktor Błęńska była wielokrotnie nagradzana za swoją działalność. Otrzymała między innymi 3 medale od papieży: „Pro Ecclesia et Pontifice” (1961), „Benemerenti” (1984) „Order Świętego Sylwestra” (2002), a także: „La Croce Al Merito Melitense di Prima Classe” (1965), „Croix del Orde Pro Merito Melitensi”, „Krzyż Wielki Orderu Odrodzenia Polski” (2011). W 1964 r. została honorową obywatelką Ugandy. W 1994 r. Akademia Medyczna im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu uhonorowała ją tytułem Doctor Honoris Causa³⁸. W 2000 r. odebrała Order Uśmiechu. Jako poznanianka otrzymała też wiele lokalnych wyróżnień, na przykład w 2001 r. tytuły „Wielkopolanin Roku 2000”, „Zasłużony dla Miasta Poznania”, „Honorowy Obywatel Miasta Poznania”, a w 2018 r. tytuł „Poznanianka Stulecia” w plebiscycie miasta Poznania³⁹. Doktor Błęńska zmarła 27 listopada 2014 r. w wieku 103 lat w Poznaniu, gdzie też została pochowana. 18 października 2020 r. nastąpiło otwarcie procesu beatyfikacyjnego Wandy Błęńskiej, Służebnicy Bożej⁴⁰.

Szacunek, odpowiedzialność, kreatywność – Wanda Błęńska patronką szkoły podstawowej⁴¹

W Piątkowskiej Szkole Społecznej im. dr Wandy Błęńskiej w Poznaniu idea patronatu ma niezwykle, głęboki charakter. Szukając źródeł tego stanu rzeczy, można wskazać przynajmniej na cztery powody związane z postacią patronki (inne wiążą się ze sposobem działania samej szkoły skoncentrowanej na uczniu i nowoczesnych metodach pracy). Pierwszym jest fakt, że imię nadano szkole za życia doktor Błęńskiej, co wiąże się z jej fizyczną obecnością w szkole i zbudowaniu niemal rodzinnej relacji ze szkolną społecznością na początku patronatu. Drugi powód to lokalny charakter patronatu, dzięki czemu wpisuje się on w doświadczenia życia w Poznaniu i okolicach uczniów i uczennic. I wreszcie ważne jest wykorzystanie w pracy wychowawczej szkoły wartości promowa-

38 E. Chomentowska, A. Polak, *Wanda Błęńska i jej wkład w walkę z trądem*, s. 72–80.

39 Wanda Błęńska, strona, <https://wandablenska.pl/>, dostęp: 28.04.2021.

40 Tamże.

41 Większość informacji dotyczących działań szkoły uzyskałam z rozmowy z panią wicedyrektor szkoły, Małgorzatą Nawrocką. Serdecznie Dziękuję Pani Dyrektor za życzliwość i znaczące wsparcie merytoryczne tego opracowania.

nych przez patronkę oraz o przepojenie patronatem nie tylko szkolnej odświętności, ale też codzienności.

Wanda Błęńska została patronką Piątkowskiej Szkoły Społecznej siedem lat po jej założeniu, w 1997 r. Wyboru dokonała szkolna społeczność, kierując się wartościami, które Pani Doktor miała wnieść do szkoły swoim przykładem. Błęńska często gościła w szkole. Brała udział w szkolnych rajdach, spotkaniach wigilijnych. Doktor Błęńska była bardzo ludzka, nie tworzyła dystansu. Tak swoje pierwsze z nią spotkanie wspomina Danuta Świątek, dyrektor Piątkowskiej Szkoły Społecznej w czasie, gdy Wanda Błęńska została patronką szkoły:

Zauważyłam ją już z daleka. Siwe włosy. Niebieska sukienka w afrykańskie wzory. Akurat siedziała sama, taka skulona, zamysłona. Skromna. Gdy podeszliśmy [...] doktor Wanda Błęńska bez zbędnych, oficjalnych słów i gestów wstała, mówiąc: „Jak miło...”. Ucałowała mnie serdecznie, chwyciła pod rękę [...] i ruszyliśmy na rajdowe punkty, ulegając barwnej atmosferze szkolnej zabawy⁴².

Do historii szkoły przeszły konferencje z pierwszoklasistami organizowane w dniu urodzin Błęńskiej. Opowiadała podczas nich o swoim życiu w Afryce, odpowiadała na pytania. Żadne z dziecięcych pytań nie było dla Pani Doktor nie na miejscu – każde traktowała z uważnością i życzliwością⁴³. To, że Błęńska uczestniczyła w życiu szkoły w połączeniu z tym, jakim była człowiekiem, dało mocne podwaliny patronatu dalekiego od „posągowego”.

Jak w każdej szkole odbywają się tu dni patrona, podczas których postać Błęńskiej przywoływana jest na różnych płaszczyznach: artystycznej (przedstawienia, koncerty, twórczość literacka, filmy a nawet teledyski); charytatywnej (na przykład spotkania z wolontariuszami Redemptoris Missio, Drużyny Szpiku, lekarzami, studentami wyjeżdżającymi do Afryki, by pomagać w leczeniu lokalnej ludności), merytorycznej (warsztaty tematyczne). Ale ważniejsze jest to, że wartości zakodowane w szkolnym patronacie nie są odkurzane tylko od święta. Mottem szkoły są słowa Pani Doktor:

42 M. Nawrocka, *Jej światło. O życiu i dziele Wandy Błęńskiej*, Poznań 2005, s. 134–135.

43 M. Kłosowska, M. Nawrocka, *Dokta Wanda Błęńska. Dać wiarę, nadzieję, miłość*, Poznań 2003.

Trzeba pielęgnować swoje wzniosłe marzenia, nagromadzić ich tyle, żeby starczyło na całe dorosłe życie, i nie przyjmować «nie» za ostateczną odpowiedź⁴⁴.

W szkole ważna jest codzienna praca z wartościami takimi, jak: szacunek, odpowiedzialność, kreatywność. Są one eksponowane w Misji szkoły, w programie profilaktyczno-wychowawczym. Oto model absolwenta opisany w jednym ze szkolnych dokumentów:

Szacunek (uczeń): zachowuje szacunek wobec siebie, drugiego człowieka i otaczającego go świata; buduje swoją tożsamość narodową i kulturową w atmosferze tolerancji i otwartości wobec innych narodów i ras; potrafi się asertywnie komunikować i wykazuje się empatią wobec innych. Odpowiedzialność (uczeń): ma poczucie odpowiedzialności za siebie, innych i naturę, której jest częścią; dba o swój rozwój indywidualny i społeczny; prowadzi zdrowy tryb życia i propaguje zachowania prozdrowotne; świadomie korzysta z nowoczesnych technologii w codziennym życiu. Kreatywność (uczeń): potrafi samodzielnie wyznaczać i realizować swoje cele; inicjuje i wdraża własne oryginalne pomysły; dzieli się pomysłami i doświadczeniem; czynnie włącza się w projekty klasowe, szkolne i pozaszkolne⁴⁵.

W Misji szkoły czytamy też, że

w sferze duchowej inspiracją jest przede wszystkim postawa Patronki szkoły, dr Wandy Błęńskiej, a naszym celem pielęgnowanie wyznaczonych przez nią głównych wartości⁴⁶.

Duchowy patronat wnosi do szkoły wartości świeckiej misjonarki, ale też osoby głęboko wierzącej, powierzającej swoje życie Bogu.

Uczniowie biorą udział w rozmaitych akcjach charytatywnych na rzecz Afryki i organizują je (na przykład zbiórka darów dla sierocińca w Mbarara).

44 *Piątkowska Szkoła Społeczna im. dr Wandy Błęńskiej, Misja i wizja*, <http://www.pss.poznan.pl/misja-i-wizja>, dostęp: 28.04.2021.

45 *Program profilaktyczno-wychowawczy Piątkowskiej Szkoły Społecznej im. dr Wandy Błęńskiej w Poznaniu*, <http://www.pss.poznan.pl/dokumenty-do-pobrania>, dostęp: 23.04.2021.

46 *Piątkowska Szkoła Społeczna im. Wandy Błęńskiej*.

W szkole zrealizowano odbijający się szerokim echem w społeczności miasta Poznań Projekt Uganda. W jego ramach realizowano różne działania. Przede wszystkim w 2018 r. grupa uczniów i rodziców z Piątkowskiej Szkoły Społecznej wyjechała do Buluby „śladami Dokty”. Odbyły się spotkania w szkołach z uczniami i uczennicami, przekazanie darów, odkrywanie śladów patronki, upamiętnienie jej życia i pracy tablicą.

Lokalne działania uczniów i ich nauczycieli także nawiązują do wzoru patronki. Jak ujęto to na łamach „Magazynu 60+” – w relacji z akcji „Seniorzy i dzieci w wirtualnej sieci”, podczas której uczniowie Piątkowskiej Szkoły Społecznej zapoznawali seniorów z działaniem tabletów – szkoła

realizuje misję swojej patronki. Dr Wanda Błęńska leczyła chorych na trąd w Afryce, a dzieci w tej szkole uczą się pomagać innym w codziennych sytuacjach, podejmują działania wolontariackie, organizują zbiórki charytatywne, tworzą Walentynki dla dzieci z oddziału onkologicznego itd.⁴⁷

To, że Wanda Błęńska była poznanianką, jest zaproszeniem do włączenia działań szkoły w lokalny kontekst. I tak na przykład Piątkowska Szkoła Społeczna jest inicjatorem Nagrody im. Wandy Błęńskiej wręczanej podczas gali konkursu Poznański Wolontariusz Roku, organizowanej przez Urząd Miasta Poznania. Społeczność szkolna głęboko przeżyła śmierć patronki, brała udział w uroczystościach pogrzebowych Wandy Błęńskiej. Uczniowie odwiedzają miejsce jej pochówku, a do szkoły dojeżdżają, korzystając z ronda, które zostało nazwane imieniem patronki ich szkoły. Poszczególne etapy procesu beatyfikacyjnego czy wyróżnienia związane z Poznaniem czy Wielkopolską, które otrzymuje doktor Wanda Błęńska, są wielką szkolną radością i powodem do codziennego świętowania.

Pasja, z jaką jest pielęgnowana pamięć o Wandzie Błęńskiej w Piątkowskiej Szkole Społecznej, pozostawia trwałe ślady. Nauczycielka, a obecnie także wicedyrektor Piątkowskiej Szkoły Społecznej, Małgorzata Nawrocka jest autorką i współautorką książek o Wandzie Błęńskiej⁴⁸. Absolwenci nakręcili, pod opieką

47 *Seniorzy i uczniowie w sieci*, „My 60+”, 24 marca 2015, <http://my60plus.pl/seniorzy-i-uczniowie-w-sieci/>, dostęp: 09.09.2021.

48 M. Nawrocka, *Jej światło*; A. Andrzejak, M. Nawrocka, A. Wąsikowska-Trawińska, *Śladami Dokty*, Poznań 1997.

opiekę dziennikarską Joanny Nikuły- Szymaniak, film *Misja życia* promujący sylwetkę doktor Wandy Błęńskiej⁴⁹. Gdy w 2018 r. uczniowie i uczennice szkoły przygotowywali kapsułę czasu, która wmurowana w budynku szkoły ma świadczyć o uznawanych w niej wartościach dziś i w przyszłości, umieścili w niej między innymi wspomnienia ze szkolnej misji w Ugandzie i złote myśli patronki⁵⁰.

Fot. 1. Szymon i Bartosz, uczniowie Piątkowskiej Szkoły Społecznej im. dr Wandy Błęńskiej w Poznaniu, w galowych strojach szkolnych przy portrecie patronki. Na ścianie za nimi myśl Wandy Błęńskiej, a zarazem motto szkoły: „Trzeba pielęgnować swoje wzniosłe marzenia, nagromadzić ich tyle, żeby starczyło na całe dorosłe życie, i nie przyjmować «nie» za ostateczną odpowiedź”

Źródło: zbiory własne Autorki tekstu.

Poza tymi wszystkimi niezwykłymi projektami, duchem patronki przepełniona jest po prostu szkolna codzienność. Pytani o to uczniowie odpo-

49 Marianna Anders – scenariusz i reżyseria, Michał Szymaniak – montaż, Karol Worbiej – wybór i przygotowanie materiałów; współpraca – Cezary Olejniczak, Amelia Szczepaniak.

50 Uczniowie Piątkowskiej Szkoły Społecznej stworzyli kapsułę czasu – swój ślad dla potomnych, „Głos Wielkopolski”, 26 września 2018, <https://gloswielkopolski.pl/uczniowie-piatkowskiej-szkoły-społecznej-stworzyli-kapsule-czasu-swoj-śląd-dla-potomnych/ar/13525982>, dostęp: 09.09.2021.

wiadają, że zauważają jej obecność, gdy na przykład w różnych sytuacjach przywoływana jest podczas lekcji⁵¹. W efekcie patron szkoły nie jest niewygodną postacią, której życiorys trzeba „wykuć na pamięć” i raz po raz odstać swoje na szkolnym apelu. Patronka Piątkowskiej Szkoły Społecznej zmienia uczniów i uczennice, prowadzi ich, a szkoła dba o to, żeby wspólna droga była ciekawa i inspirująca.

Wanda Błęńska wita uczniów i uczennice swoim dobrym uśmiechem już od progu – szkoła postarała się o artystyczną realizację jej portretu zajmującą większą część głównej ściany holu. To symboliczny znak, sygnał dla uczniów i odwiedzających, do czyjej szkoły wchodzi.

Zakończenie

Patron jest ważnym elementem kultury szkoły. Wokół wartości, które reprezentuje, można budować programy wychowawcze, a obrzędowość związana z patronem wzbogaca życie społeczności, spaja ją i umacnia. Patron właściwie wybrany, czyli niosący przesłanie odpowiadające misji danej szkoły, a także odpowiedzialna i nowoczesna praca z patronatem przynosi niezwykle korzyści dla uczniów i uczennic oraz całej szkolnej społeczności.

Wanda Błęńska była nie tylko kompetentną lekarką, ale też społeczniczką, edukatorką, skromnym człowiekiem realizującym swoje pasje z korzyścią dla innych. Doktor Błęńska zmieniała świat wokół niej a „Jej światło” – jak zatytułowała książkę poświęconą Pani Doktor Małgorzata Nawrocka – przyświeca szkole, która wybrała ją na swoją patronkę. Przyjmując patronat, szkoła podejmuje zobowiązanie do zaproszenia patrona do swojego życia. Jak widać na przykładzie Piątkowskiej Szkoły Społecznej im. dr Wandy Błęńskiej w Poznaniu, rzetelne podjęcie tego zobowiązania przynosi dobre owoce.

Streszczenie: Celem tekstu jest omówienie roli patrona w życiu szkoły na przykładzie patronatu Wandy Błęńskiej nad poznańską szkołą podstawową. Wanda Błęńska, polska lekarka pracująca przez lata w Ugandzie z osobami chorymi na trąd, jest przykładem jak

51 *Reportaż 10.05.2018, Reportaż w Czwórcę, Polskie Radio, https://www.polskieradio.pl/10/4488/Artykul/2117703,Reportaz-10052018?fbclid=IWAR3RZ8TfEcljo_s4kPJ6db-1rFOXo6bxjfwWYQ3p2X5JGb7fHkpi1SAsnDQ, dostęp: 24.04.2021.*

oddanie idei i pasja w realizowaniu marzeń może służyć rozwojowi osoby i innych ludzi stających na jej drodze. Piątkowska Szkoła Społeczna im. dr Wandy Błęńskiej w Poznaniu czerpie z patronatu wielkiej poznawianki wartości, na których buduje swój program wychowawczy i którymi przepojona jest szkolna codzienność.

Słowa kluczowe: patronat, patron szkoły, wartości w wychowaniu, Wanda Błęńska.

Bibliografia

- Andrzejak A., Nawrocka M., Wąsikowska-Trawińska A., *Śladami Dokty*, Poznań 1997.
- Andrzejak A., Różański J., *Medycyna i Ewangelizacja. Rozmowy z Wandą Błęńską*, Poznań 1996.
- Bakiera L., Harwas-Napierała B., *Wzory osobowe w rozwoju człowieka*, Poznań 2016.
- Borowski A., *O patronie, patronach i o patronacie*, w: *Patron szkoły – promieniowanie wartości*, Katolickie Stowarzyszenie Wychowawców, Kraków 2009, s. 21–26.
- Cammarano R., Tomaszewicz S., *Symbole narodowe, symbole szkolne, ceremoniał szkolny*, Poznań 2013.
- Chomentowska E., Polak A., *Wanda Błęńska i jej wkład w walkę z trędą jako chorobą stygmatyzującą*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny”, 82 (2019) s. 72–80.
- Ciszek D., *Nowe spojrzenie na patrona szkoły*, w: *Patron szkoły – promieniowanie wartości*, Katolickie Stowarzyszenie Wychowawców, Tarnów 2009, s. 71–82.
- Drożdż A., *Wychowanie patriotyczne przez postaci patronów szkół*, w: *Patron szkoły – promieniowanie wartości*, Katolickie Stowarzyszenie Wychowawców, Kraków 2009, s. 27–42.
- Florczak Z., *Dokta. Opowieść o Wandzie Błęńskiej, lekarzu trędowatych w Ugandzie*. Oborniki Wielkopolskie 1993.
- Heigelmann M., *Praca środkiem do ograniczenia wykluczenia społecznego, marginalizacji i ubóstwa*, „Teologia i Moralność”, 11 (2016) nr 1(19), s. 169–177.
- Wanda Błęńska, , dostęp: 28.04.2021.
- Reportaż 10.05.2018, Reportaż w Czwórcę, Polskie Radio, https://www.polskieradio.pl/10/4488/Artykul/2117703,Reportaz-10052018?fbclid=IwAR3RZ8TfEcljo_S4kPJ6db-IRFO-xo6bxjfwWYQ3p2X5JGb7fHkpi1SASnDQ, dostęp: 24.04.2021.
- Piątkowska Szkoła Społeczna im. Wandy Błęńskiej, *Misja i wizja*, , dostęp: 28.04.2021.
- Jaremczak P., Welna K., *Projekt edukacyjny jako efektywna metoda aktywizacji młodzieży. Przygotowanie uczniów gimnazjum w Pęgowie k. Wrocławia do nadania szkole imienia Polskich Profesorów Lwowskich*, w: *Młodzież w perspektywie edukacyjnej, społecznej, kulturowej*, red. G. Pańko, M. Skotnicka-Palka, B. Tchmańska, Kraków 2017, s. 137–145.

- Jaskulska S., *Spotkanie dramowe zamiast szkolnej akademii. Nowe wymiary kreowanie doświadczeń rytualnych w szkole a wspieranie rozwoju adolescentów*, w: *Młodość między ochroną a ryzykiem. Wspieranie oraz pomoc psychologiczno-pedagogiczna dla adolescentów i adolescentek*, red. B. Jankowiak, A. Matysiak-Błaszczuk, Poznań 2017, s. 223–234.
- Kłosowska M., Nawrocka M., *Dokta Wanda Błęńska. Dać wiarę, nadzieję, miłość*, Poznań 2003.
- Krupińska M., *Patronat szkoły 2.0*, „Refleksje. Zachodniopomorski Dwumiesięcznik Oświatowy”, 4 (2017) 39–42.
- Magowska A., *O opiece zdrowotnej w Ugandzie, drugiej Ojczyźnie dr Wandy Błęńskiej*, „Annales Missiologici Posnanienses”, 20 (2015) s. 33–42.
- Maj J. R., *Twórczy wymiar patronatu szkolnego*, w: *Patron szkoły – promieniowanie wartości*, Katolickie Stowarzyszenie Wychowawców, Kraków 2009, s. 53–58.
- Nawrocka M., *Jej światło. O życiu i dziele Wandy Błęńskiej*, Poznań 2005.
- Odoj G., *Edukacja regionalna w perspektywie antropologii kulturowej*, w: *Pedagogika a etnologia i antropologia kulturowa. Wspólne obszary badań*, red. Z. Kłodnicki, A. Murzyn, A. Drożdż, G. Błahut, Cieszyn-Katowice 2011, s. 135–145.
- Olbrycht K., *O roli przykładu, wzoru, autorytetu i mistrza w wychowaniu osobowym*, Toruń 2014.
- Pelka L., *Rytuały, obrzędy, święta*, Warszawa 1989.
- Program profilaktyczno-wychowawczy Piątkowskiej Szkoły Społecznej im. Wandy Błęńskiej w Poznaniu*, <http://www.pss.poznan.pl/dokumenty-do-pobrania>, dostęp: 23.04.2021.
- Rehliś N., *Praca lekarska dr Wandy Błęńskiej jako przykład holistycznego podejścia do pacjenta*, „Annales Missiologici Posnanienses”, 20 (2015) s. 45–52.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 marca 2017 r. w sprawie szczegółowej organizacji publicznych szkół i publicznych przedszkoli*, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000649/O/D20170649.pdf>, dostęp: 28.04.2021.
- Seniorzy i uczniowie w sieci*, „My 60+”, 24 marca 2015, <http://my60plus.pl/seniorzy-i-uczniowie-w-sieci/>, dostęp: 09.09.2021.
- Skrzyniarz R., Gajderowicz M., Wach T., *Wstęp*, w: *Wzory i wzorce osobowe w biografistyce pedagogicznej*, red. R. Skrzyniarz, M. Gajderowicz, T. Wach, Lublin 2013, s. 9–16.
- Stinia M., *Patroni szkół – ciągłość i zmiana (w polskich szkołach autonomicznej Galicji i niepodległej Rzeczypospolitej)*, w: *Aksjologiczny wymiar pracy szkoły i nauczyciela. Różne podejścia i perspektywy poznawcze*, red. M. Jaśko, Tarnów 2018, s. 49–58.
- Uczniowie Piątkowskiej Szkoły Społecznej stworzyli kapsułę czasu – swój ślad dla potomnych*, „Głos Wielkopolski”, 26 września 2018, <https://gloswielkopolski.pl/uczniowie-piatkowskiej-szkoly-spolecznej-stworzyli-kapsule-czasu-swoj-slac-dla-potomnych/ar/13525982>, dostęp: 09.09.2021.
- Zapiski z notatnika Wandy Błęńskiej (1911–2004)*, „Acta Medicorum Polonorum”, 10 (2020) s. 135–137.